Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

8
2023

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Tosh o‘rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko‘rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 426 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir:
Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo‘yicha maslahatchisi o‘rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri o‘rinbosari
Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O‘zR Tabiat resurslari vaziri o‘rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Tabiat resurslari qo‘mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O‘zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O‘zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari
Ochilov Farxod, O‘zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo‘limi boshlig‘i
Eshov Mansur Po‘latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo‘yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., “O‘IRIAM” ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori
Karimov Norboy G‘aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasi professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro “Nordik” universititi rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., “El-yurt umidi” jamg‘armasi ijrochi direktori o‘rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o‘qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o‘qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o‘g‘li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo‘yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To‘lqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi 6
Muxiddin Kalonov, i. f. d., professor
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.. 11
Jumayev Olimjon Sadulloyevich, tadqiqotchi
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari 18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li, tayanch doktorant
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha
asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.. 24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich, PhD
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini
jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish 27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li, PhD
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi 34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich, i. f. n., dotsent
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.. 39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna, kafedra o'qituvchisi
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.. 44
Axmedov Sayfullo Normatovich, t. f. n., mustaqil tadqiqotchi
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va
innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili 50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich, tayanch doktorant
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati 56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi, mustaqil tadqiqotchi
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish 61
Olimjanova Nigora Alisherovna, mustaqil izlanuvchi
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli 65
Saydirasulov Laziz Alimovich, doktorant
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar 71
Tulayev Mirzakul Salamovich, kafedra dotsenti; **Axmedov Akbarali Sultonmurodovich,** i. f. n (PhD)
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций 78
Урдабаев Жарылкап Ермекбаевич, независимый исследователь
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.......... 83
Махмудов Носир Махмудович, д. э. н., профессор; **Фозилова Фирангиза Комиловна,** докторант
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali
foydalanish zarurati.. 89
Sherali Xolliyev, kafedra o'qituvchisi
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni 94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna, mustaqil tadqiqotchi
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari... 99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich, dotsent; **Axmadova Rayxona Jasurbek qizi,** tadqiqotchi
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining
innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari... 103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan
erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi 108
Abdiyeva Flora Botir qizi, tayanch doktorant
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar 114
Abdullayev Farxod Ozodovich, mustaqil tadqiqotchi
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va
monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari 119
Hakimjon Hakimov, tadqiqotchi
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country 125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna, Doctor of Economic Science, Professor;
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli, Senior researcher

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Sanoat korxonalarining iqtisodiy oʻsishi va barqaror rivojlanishining oʻziga xos xususiyatlari 129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution 133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili 138
Roʻzmamatov Abbos Tolibjon oʻgʻli, magistrant
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish 144
Saydullayev Azamat Joʻraqul oʻgʻli, tayanch doktorant
Eksport – mamlakat iqtisodiy oʻsishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida 151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны 156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi 161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni oʻqitish va rivojlantirishning oʻrni 169
Gʻaniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане 174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari 179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari 184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (RhD)
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning oʻrni 190
Nilufar Sharipova, PhD
Dunyoda qorakoʻl teriga boʻlgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar 197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va koʻrsatkichlari 201
Oʻroqov Mamurali Odil oʻgʻli, tayansh doktarant
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi 208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD
Сравнительный анализ методов оценки финансирование инновационных разработок предприятие 212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yoʻllari 216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения 222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari. 227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish 231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili 238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin oʻgʻli, PhD
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана 243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish 249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD
Qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining oʻrni 254
Xojiyev Elshod Yoqub oʻgʻli, PhD; **Fayzullayev Shuhrat Sherali oʻgʻli,** tayanch doktorant
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики 259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент
Milliy turizm tarmogʻida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 264
Xalilov Sirojiddin Sherali oʻgʻli, PhD
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari 268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)

O‘zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari......272
Gadoyev So‘hrob Jumakulovich, PhD, dotsent
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея......277
Алимова София Розумбаевна, независимый исследователь
Hududlarda oliy ta’lim va mehnat bozori integratsiyasi yo‘nalishlarini takomillashtirish......282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich, tayanch doktorant
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potensialni rivojlantirish......290
N. N. Ismatullayeva, tayanch doktarant
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili......293
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD
Temir yo‘l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili......298
Shakarova Dilfuza Ruzimuratovna, tayanch doktorant
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка......304
Жураева Нодира Фузулий кизи, ассистент кафедры
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug‘urtalashni takomillashtirish yo‘llari......310
G. Abduvosidova, kafedra o‘qituvchisi
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari......315
Nazarov Shohbek Isroilovich, magistrant
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash strategiyasini ishlab chiqish......320
Mamatov Axmetjon Atajanovich, professor; **Allaberganov Zakir Gayibovich,** dotsent
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari......327
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; **Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o‘g‘li,** magistrant
Byudjyetdan tashqari mablag‘lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli......330
Norov Akbar Ruzimamatovich
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o‘sish jarayonlari bilan bog‘liqligi......335
Xoliqov Ulug‘bek Rustamovich, t.f.n.
Sun’iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta’siri: xorijiy tajriba......341
N.N.Ro‘ziyev
O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish......350
Astanov Sherzod Rustamovich, mustaqil tadqiqotchi
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies......356
Nosirova Charos
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari......364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna, tayanch doktorant
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo‘llari......369
Abduxamidova Gulxayo, tadqiqotchi
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili......374
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала......380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи, докторант
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами......386
Хайдарова Малика Шакирджановна, преподаватель кафедры
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili......396
S.T.Toshaliyeva, PhD
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a’zo bo‘lish xususida......403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich, tadqiqotchi
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida......407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich, tadqiqotchi
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish......412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, **Sultonov Mansur Qilichevich** PhD
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish......416
Xashimova Naima Abitovna, i.f.n., professor**; Ergashev Shoxrux Vosiljon o‘g‘li assistent**
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar......421
M.A.Saparova, talaba

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MOLIYA TIZIMINI BARQARORLASHTIRISHDA MAHALLIY BUDJETLARNING IMKONIYATLARINI OSHIRISH MASALALARI

Ollokulova Feruza Mansurovna
Termiz davlat universiteti dotsenti v.b., PhD

Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o‘g‘li
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola budjet-soliq tizimini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish, xususanб daromadlar manbayini oshirishga bag‘ishlangan. Unda mahalliy budjet daromadlarini oshirish, moliyaviy mustaqilligini ta’minlash ustuvor vazifa ekanligi ta’kidlangan. Mahalliy budjetlarning daromad bazasi bo‘yicha mavjud vaziyat tahlil qilingan va daromad bazasini kengaytirish bo‘yicha xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: mahalliy budjet, daromad, xarajat, moliyaviy mustaqillik, soliq.

Аннотация: Данная статья посвящена укреплению финансовой самостоятельности местных бюджетов, в частности увеличению источника доходов, одному из важных направлений развития бюджетно-налоговой системы. Подчеркивается, что увеличение доходов местных бюджетов и обеспечение финансовой независимости является приоритетной задачей. Проанализировано текущее состояние доходной базы местных бюджетов и сформулированы выводы и предложения по расширению доходной базы.

Ключевые слова: местный бюджет, доходы, расходы, финансовая самостоятельность, налог.

Abstract: This article is devoted to strengthening the financial independence of local budgets, in particular, to increasing the source of income, one of the important directions in the development of the budget and tax system. It is emphasized that increasing the revenues of local budgets and ensuring financial independence is a priority. Analyzed the current state of the revenue base of local budgets and formulated conclusions and proposals for expanding the revenue base.

Key words: local budget, income, expenses, financial independence, tax.

Har qanday iqtisodiy holatga qaramay davlat o‘z mavjud bo‘lishining eng muhim omili uning o‘z oldida turgan vazifalarini bajarish uchun yetarli bo‘lgan moliyaviy mablag‘ga ega bo‘lishidadir. Bu masalada davlat budjet tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lgan mahalliy budjetlar daromadlarini shakllanishining o‘ziga xos jihatlari mavjud. Bu o‘ziga xoslik mahalliy budjetlarning o‘z hududlari doirasida amalga oshiradigan vazifalaridan kelib chiqadi.

Mahalliy budjetlarning iqtisodiy tomondan mustaqil faoliyat olib borishlari ularning o‘z daromadlar manbayi mavjudligi bilan xarakterlanadi. Mahalliy budjetlar o‘z hududida turli yo‘nalishdagi vazifalarini hal qilish uchun

yetarli bo'lgan moliyaviy mablag'ga ega bo'lishlari kerak.

Mahalliy budjetlarni mustahkamlashning muhim va asosiy omillari hududlarning iqtisodiy imkoniyatlarini oshirish, mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot dasturlarini ishlab chiqish va tatbiq etish, hududlarni kompleks rivojlantirish, xususiy sektorni kengaytirish, mintaqalarga xorijiy investitsiyalar jalb qilish ko'lamini kengaytirish kabilardir.

Davlat tomonidan joylardagi davlat boshqaruv organlarining mahalliy budjetlarni shakllantirishdagi vakolatlarini, ularning mahalliy budjetlarning daromadlar bazasini kengaytirish va zahiralarini aniqlashdan manfaatdorligi va javobgarligini oshirish, shuningdek, shaffoflik va budjet jarayoni ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, budjetdan moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish va budjet intizomini mustahkamlash hamda davlat budjeti barqarorligini ta'minlashga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar qabul qilindi.

Shu bilan birga, amaldagi davlat moliyasi tizimi zamonaviy talablarga javob bermaydi va olib borilayotgan budjet siyosatiga, o'rta muddatli davrda qabul qilingan davlat dasturlari bilan bog'liq budjet xarajatlariga obyektiv va ishonchli baho berishga imkon bermaydi, budjetni rejalashtirishning xalqaro e'tirof etilgan usullari kam joriy etiladi.

Mahalliy hokimiyat organlari uchun moliyaviy barqarorlik moliyaviy muammolarni aniqlash va hal qilishda qanday qilib yondashishni taklif qiladi.

Mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash maqsadida tartibga soluvchi daromadlar tarkibi va meyorlari bo'yicha ushbu yondoshuvlar tahlili asosida O'zbekiston Respublikasi budjet amaliyotida quyidagilarga alohida etibor berish lozim, deb hisoblaymiz:

- tartibga soluvchi daromadlar taqsimotida hududlarning iqtisodiy salohiyati va mahalliy budjetlar bo'g'ini zimmasidagi budjet majburiyatlarining ortib borayotganligi omili albatta hisobga olinmog'i kerak;
- tartibga soluvchi daromadlar tarkibida qatiy meyor sifatida va 100%li miqdorda mahalliy budjetlar zimmasida qoldirilishi rejalashtirilayotgan soliqlar bo'yicha tadbir ularni biriktirilgan daromad tarkibida rejalashtirish uchun asos bo'lmasligi kerak, chunki bunda umumdavlat soliqlarining moliyaviy tabiati va ularning doimiy xususiyatga ega emasligi yo'l qo'ymaydi;
- tartibga soluvchi daromadlar meyorlarini qo'llashda mahalliy budjetlarni rag'batlantirish vositasidagi iqtisodiy manfaatdorlik tamoyili ham to'liq hisobga olinishi lozim.

Mahalliy hokimiyat organlarini soliqlar bo'yicha yig'imlarni ko'paytirish va mos ravishda subvensiyalarni va yuqori budjetdan olinadigan boshqa shakllardagi moliyaviy yordamlarni qisqartirishda faolligini va manfaatdorligini oshirish maqsadlarida, rejalashtirilgandan ortiq yig'ilgan soliqlarni taqsimlashni aniq va tushunarli mexanizmi zarurdir. Bu mahalliy budjetga rejalashtirilgan ko'rsatkichlardan ortiq yig'ilgan soliqlar ulushini aniqlash va qonuniy tasdiqlashni taxmin qiladi. Hozirgi vaqtda ushbu soliqlarni taqsimlash respublika yoki mahalliy budjetlarning joriy ehtiyojlaridan kelib chiqadigan mutlaqo tushunarsiz usulda amalga oshiriladi. Tartibga soluvchi soliqlardan ajratmalarning 60 % miqdorida umumiy meyorlarida rag'batlantiruvchi samarani kuchaytirish maqsadida, rejadan ortiq tushumlar uchun ham mahalliy budjetlarning qo'shimcha manfaatdorligini hisobga oluvchi meyorlarni belgilash kerak bo'ladi. Rejalashtirilgan va rejadan ortiq tushumlar uchun malum bir davrga belgilangan yagona barqaror meyorlarni joriy qilishda mahalliy budjetlarni daromadini barqarorligini va mahalliy hokimiyat organlarini manfaatdorlik omilini hisobga olgan holda soliq solinadigan bazani kengaytirish, soliq bo'yicha tushumlarni ularni yig'ishni yaxshilash hisobiga oshirish bilan qoplanishi mumkin. Ushbu omilni malum bir vaqtdagi bilan amalga oshirish mumkin bo'ladi, chunki, agar, soliqlarni yig'ishni yaxshilash darhol natija bersa, mintaqaning soliq salohiyatini kengaytirish bo'yicha choralar soliqlar bo'yicha tushumlarni ma'lum bir vaqt o'tgandan keyin (1-2-yil) ko'paytirish imkonini beradi. Yuqorida bayon qilinganlarni umumlashtirilgan holda tartibga soluvchi soliqlarni taqsimlash bo'yicha taklif qilingan mexanizmning maqsadga muvofiqligi va samaradorligini tasdiqlovchi quyidagi dalillarni keltirish mumkin.

Mahalliy budjetlarga tartibga soluvchi soliqlardan ajratmalarning yagona me'yorlari quyidagilarni taminlaydi:

- budjetning mukammalligini;
- mahalliy budjetlarning daromad bazasini shakllantirishning barqarorligini;
- mahalliy budjetlarni istiqbollarini belgilashning yaxshilanishini;
- soliq tushumlarini ko'paytirish, budjet boqimandalarini qisqartirish va mintaqa hududida soliq salohiyatini kengaytirishga manfaatdorlik;
- budjet parametrlarini ishlab chiqishda kelishish amaliyotini qisqartirish.

Ma'lum bir davrga tasdiqlangan yagona me'yor asosida rejadan ortiq soliq tushumlarini taqsimlash quyidagilarga imkon beradi:

- rejalashtirilgandan ortiq soliqlarni yig'ishga qiziqishni oshirishga;
- respublika va mahalliy budjetlarni daromad bazasini mustahkamlashga va mos ravishda subvensiyalar hajmini qisqartirishga.

Ma'lum bir davrda barqaror bo'lgan tartibga soluvchi soliqlardan ajratmalarning yagona meyorlari, moliyaviy yordamni taqsimlashda, vertikal va gorizontal disbalansni tenglashtirish hisobga olingan holda moliyaviy yordamning eng qulay shakllarini tanlash va asoslashga yondoshishlarni isloh qilish nuqtayi nazaridan muhimdir. Malumki, respublika budjetidan mahalliy budjetlarga ajratiladigan budjet transfert va uning alohida hudud ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti masadlarida tushgan soliq va daromadlarni qayta taqsimlash va ishlatish yuzasidan iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Mahalliy hudud iqtisodiyotining qaror topishi va uning moliyaviy mustaqillikka

ega boʻlishi uchun budjetni mustaqil shakllantirish huquqigina emas, balki uni boshqarish huquqi ham zarur.

Mahalliy hudud iqtisodiyotini soliq mexanizmi asosida tartibga solish boʻyicha:

- birinchidan, hududiy oʻz-oʻzini moliyaviy boshqarishda soliqlarni meyoriy tartibga solish;
- ikkinchidan, koʻp ukladli iqtisodiyot asoslarini shakllantirishda soliqlar iqtisodiy kategoriya sifatida qaralishi;
- uchinchidan, mustaqil hududiy iqtisodiyotda iqtisodiy islohotlar tizimi;
- toʻrtinchidan, hududiy iqtisodiyotda mahalliy hokimiyat organlari mas'uliyati muhim omil sanaladi.

Respublika budjeti orqali mablagʻlarni qayta taqsimlanishining amaldagi tartibi, aholi jon boshi sonini hisobga olib, ushbu daromadning tabaqalanishi nima sababli yuzaga kelganligidan qatiy nazar mahalliy budjetlar daromadlarini tenglashtirishga qaratilgandir. Ammo, respublika va mahalliy budjetlar oʻrtasida soliqlarni taqsimlash mexanizmida soliqlarni hududlararo eksportini hisobga olmaslik soliq va budjet tizimlarini amal qilish samaradorligini pasaytiradi, Oʻzbekiston Respublikasi hududida yagona iqtisodiy muhitni shakllantirishga toʻsqinlik qiladi. Soliq tizimi va budjet tuzilishini shakllantirishning eng asosiy muammolaridan biri boʻlib bir xil darajadagi iqtisodiy subyektlar budjetlari oʻrtasida soliqni taqsimlashga bir tomonlama yondoshuvni taminlash hisoblanadi. Mahalliy budjetlar oʻrtasida soliqni taqsimlashga yagona yondoshuv soliqlarning teng bazasi mahalliy budjetga teng ravishdagi soliqli tushumlarni beradi.

Bizning fikrimizcha, budjetlar oʻrtasida soliqni taqsimlashning ikki xil turini ajratib koʻrsatish mumkin: yopiq va ochiq. Yopiq holatdagi taqsimlashda barcha yigʻiladigan soliqlar davlat boshqaruv organlari tasarrufida qoladi. Bu holatda budjetga tushumlar quyidagilarga bogʻliq boʻladi:

- hududlarda olinadigan foydaning hajmiga;
- rezidentlar tomonidan olinadigan daromadlar summasiga;
- hududlarningiste'mol hajmi va tizimiga;
- hududda joylashgan mol-mulkka.

Budjetlar daromadlarining oʻlchami omillar ma'lumotlaridan aniqlanadi. Soliqlarning mahalliy budjetlarga nisbatan bunday tartibda taqsimlanishi, hududlarni soliqlarni yigʻish borasida bir xil sharoitga keltirishga va hududiy budjetlarning soliqli doramadlarini hududlarda mavjud boʻlgan soliq bazalari va haqiqiy rezidentlarga yuklatiladi, ularning soliq yukiga nisbatan tenglashtirishga yordam beradi. Soliqlarning budjetlar oʻrtasida taqsimlanishining ochiq turi soliqlarni yuqori hukumat organi tomonidan qayta taqsimlanishidir. Ochiq turdagi taqsimlanish sharoitida mahalliy budjetlar tushumlari hududlararo savdo, ma'lum darajadagi soliqlarning va yuqori hukumat organlari soliqlarining oʻzaro aloqadorligiga bogʻliqdir. Hududlararo savdoning miqdor va sifat tavsifi, mahalliy budjet soliqli toʻlovlarni yuritish yoʻli orqali yuqori budjetga toʻlanadigan soliqlar summasining kamayishi soliqlarni budjet tizimi boʻgʻinlari oʻrtasida qayta taqsimlanishiga asos boʻladi, soliqlarni qayta taqsimlanishi iqtisodiyotda butunlay budjet-soliq tizimini amal qilishiga bevosita tasir etadi. Rezidentlar uchun soliqlar qiymati va soliqqa tortish darajasi boʻyicha mahalliy hukumat organlarining differensiallashuvi daromadlarni hududiy xususiyatga asoslangan holda aholi oʻrtasida qayta taqsimlanishiga yordam beradi va ishlab chiqarishni joylashtirishga oʻz samaradorligini pasaytirib tasir etadi. Soliqlarni budjet tizimi boʻgʻinlari oʻrtasida taqsimlash muammosini nazariy ravishda quyidagi yoʻllar bilan yechish mumkin: soliq tizimiga oʻzgartirish kiritish bilan, budjet tuzilishini oʻzgartirish yoki birinchi va ikkinchi yoʻllarni qoʻshish orqali. Bunda eng maqsadga muvofiq keladigan qaror, bu soliqlarni taqsimlashni maqbul mexanizmini ishlab chiqishdir, yani budjet tuzish salohiyatini ishlatilishidir. U umumdavlat soliqlarining bir qismini oʻtkazish meyorlarini budjet tizimi boʻgʻinlari oʻrtasida soliqlarni qayta taqsimlanishini bartaraf etish dastagi va barcha hukumat organlarini soliqli daromadlarini aholi jon boshi hisobiga tengligida emas, balki soliqli daromad olishda tengligini ta'minlash sifatida foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Исламкулов А.К. Бюджетлараро мутаносибликни таъминлашда солиқлар тизимини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация автореферати. Тошкент, -2019. 54 б.
2. Усмонов Қ.А. Бюджет даромадларини режалаштириш жараёни, усуллари ва уларни такомиллаштириш йўналишлари // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. №4, июлт-август, 2016.
3. Тошматов Ш. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли: Монография. – Т.: Фан ва технология, 2008. – 204 б.
4. Бурханов А.У., Қурбонов Х.А. Ҳудудларда маҳаллий бюджетлар даромадлар манбаини кенгайтириш йўллари (Қашқадарё вилояти мисолида). // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2018. – 4 - б.
5. Groenendijk N., Yansoo A. Fiscal federalism in transition countries: the three Baltic state compared / Public finance and management. Volume 16, №3, 2016. P. 255-280.
6. Musgrave R.A. The Theory of Public Finance. - McGraw-Hill, 1959. –P.628.
9. https://www.lex.uz/acts/3107036
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармони, 1-илова.
11. Соатова, Н. Маҳаллий бюджетларнинг солиқли даромад базаларини такомиллаштириш // Иқтисодиёт ва таълим. 2022. 23(5), 192-200.
12. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет Кодекси. 2013 йил 26 декабрь. 52-модда.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Xondamir Ismoilov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.